

УДК 338.1:339.98

JEL Classification: F02, O11, P16

DOI: [https://doi.org/10.32515/2663-1636.2024.12\(45\).68-80](https://doi.org/10.32515/2663-1636.2024.12(45).68-80)

М.В. Семикіна, проф., д-р екон. наук,

Б.В. Дмитришин, доц., канд. екон. наук

Центральноукраїнський національний технічний університет, м. Кропивницький, Україна

Методологічні аспекти наукового дослідження розвитку соціально-економічних систем в умовах глобалізації

Стаття присвячена пошуку шляхів вдосконалення методології наукових досліджень соціально-економічних систем в умовах глобалізації. Соціально-економічну систему (СЕС) запропоновано розуміти як складну, динамічну та цілісну сукупність взаємопов'язаних економічних, соціальних, політичних, культурних та інших елементів, що функціонують разом для досягнення певних цілей.

Розкрито сутність, класифікацію, особливості, основні тенденції та суперечності розвитку соціально-економічних систем під впливом глобалізації. Обґрунтовано, що зміни та розвиток СЕС відбуваються під впливом технологічних, економічних, політичних, соціальних, культурних, екологічних чинників. Визначено, що методологія дослідження має забезпечити комплексний аналіз трансформацій СЕС для подальшої розробки ефективних стратегій. Обґрунтовано вибір методологічних підходів, принципів та інструментів, зокрема методів дослідження, включаючи статистичний аналіз, економічне моделювання, соціологічні дослідження, експертні оцінки та кейс-методи. Запропоновано напрями вдосконалення методології наукових досліджень СЕС в умовах глобалізації, такі як посилення системного та еволюційного підходів, застосування міждисциплінарного підходу, використання сучасних інформаційних технологій, розвиток методів прогнозування, посилення уваги до соціальних та гуманітарних аспектів, розвиток етичних засад дослідження.

Зроблено висновок, що глобалізація створює нові виклики та можливості для розвитку СЕС, їх подальшої трансформації. Це потребує постійного вдосконалення методологічного інструментарію досліджень. Перспективним напрямом визнано розробку інтегрованої методології на основі поєднання системного, еволюційного та міждисциплінарного наукових підходів, а також деталізацію вивчення наслідків конкретного глобального впливу для різних типів СЕС.

методологія, наукові дослідження, соціально-економічні системи, глобальний вплив, інструменти.

Постановка проблеми. Сучасний етап глобалізації супроводжується глибокими трансформаціями соціально-економічних систем, які набувають все більш нелінійного та взаємозалежного характеру. СЕС зазнають значних змін, що проявляються у посиленні конкуренції, міграції капіталів та робочої сили, поширенні інформаційних технологій, зміні споживчих переваг та багатьох інших аспектах.

Ці зміни створюють як нові можливості для розвитку СЕС, так і серйозні виклики, що потребують адекватного вивчення і подальшого реагування. Традиційні методи дослідження соціально-економічних процесів часто виявляються недостатньо ефективними, оскільки інтеграція ринків, цифрові технології, міграційні потоки, кліматичні зміни та геополітична нестабільність створюють середовище нового типу. Крім того в умовах глобальних викликів виявляється гострою проблема методологічної фрагментації: дослідження соціально-економічних систем часто проводяться у вузьких дисциплінарних рамках (економіка, соціологія, політологія), тоді як глобалізація вимагає комплексного аналізу, що інтегрує екологічні, технологічні, соціальні, культурні фактори.

Глобалізація, як каталізатор змін, вимагає від СЕС не тільки адаптації до нових умов, але й здатності передбачати майбутні виклики та можливості. У зв'язку з цим, особливого значення набуває розробка методологічних інструментів, які дозволяють комплексно та системно аналізувати розвиток СЕС в умовах глобалізації, враховуючи всі його багатогранні аспекти.

Актуальність дослідження зумовлена потребою переосмислення сутності та

закономірностей розвитку СЕС в умовах глобальних викликів, виявлення ключових факторів, що впливають на їх трансформацію, пошуку нових парадигм методології наукових досліджень, здатних охопити динаміку розвитку сучасних соціально-економічних систем.

Значимість цього напрямку досліджень постійно зростатиме, оскільки глобалізація є об'єктивним та незворотним процесом, який суттєво впливає на розвиток кожної країни та її місце у світовій системі. В умовах посилення глобальної конкуренції, швидких технологічних змін та зростаючих соціальних викликів, ефективність функціонування СЕС стає вирішальним фактором успіху національної економіки та забезпечення добробуту громадян. Недостатнє розуміння закономірностей розвитку СЕС в умовах глобалізації може призвести до прийняття неефективних управлінських рішень, втрати конкурентних переваг, посилення соціальної напруги та інших негативних наслідків. Тому, дослідження методологічних аспектів розвитку СЕС в умовах глобалізації є актуальним і має важливе практичне значення.

Для України дослідження розвитку соціально-економічних систем в умовах глобалізації має стратегічне значення, оскільки успішна інтеграція у світовий економічний простір та підвищення конкурентоспроможності національної економіки є ключовими факторами забезпечення її сталого розвитку та національної безпеки. Країна, яка переживає глибоку трансформацію в умовах війни та європейської інтеграції, потребує інструментів, що дозволять аналізувати соціально-економічні процеси з урахуванням як внутрішніх реформ, так і зовнішніх викликів (наприклад, вплив санкцій, міграційні потоки, відновлення економіки). Крім того, світовий досвід показує, що успішні кейси розвитку (наприклад, країн Балтії або Південної Кореї) ґрунтуються на поєднанні інноваційних методологій управління з гнучким реагуванням на глобальні тренди.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд останніх публікацій з теми розвитку соціально-економічних систем в умовах глобалізації свідчить про значний інтерес науковців до цієї проблематики як у світі, так і в Україні.

У світовій літературі спостерігається тенденція до комплексного аналізу глобалізації як багатогранного процесу, що охоплює економічні, соціальні, політичні, технологічні та культурні аспекти. Особлива увага приділяється дослідженню впливу глобалізації на нерівність, стійкий розвиток, цифрову трансформацію та геополітичні зміни (видатними вченими в цій сфері вважаються Еммануїл Валлерстайн, Ентоні Гіденс, Джеффри Сакс, Джозеф Стігліц). Значний внесок у дослідження розвитку СЕС в умовах глобалізації роблять також міжнародні організації, такі як ООН, Світовий банк, Міжнародний валютний фонд та ін., їх доповіді та дослідження містять цінну інформацію та аналіз глобальних тенденцій та викликів [14].

Останні українські публікації з проблем розвитку СЕС в умовах глобалізації відображають широкий спектр дослідницьких напрямів. Академік Геєць В.М. одну з останніх своїх монографій присвятив пошуку відповідей на виклики, породжені глобальною нестабільністю, загостренням суперечностей глобалізації та національного розвитку, політичною та економічною турбулентністю [3]. Суперечності та протиріччя сучасних глобалізаційних процесів досліджують Довгаль О.А., Казакова Н.А. та ін. [4], механізми управління розвитком соціально-економічних систем в умовах глобальних викликів – Орехова Т.В., Трегубов О.С. та ін. [12]. Впливи глобалізації на розвиток міжнародних соціально-економічних процесів вивчають Ткач Д., Білокур Г. [11], на трансформаційні процеси економіки України – Колобердянко І.І. [6], на формування міжнародних стратегій – Насипайко Д.С., Подплетній В.В., Решетов В.О. [9]. Визначенню особливостей та перспектив розвитку соціально-економічних систем в умовах глобальних викликів присвятили свої публікації Калініченко Л., Кононова І.В.,

Левицький В., Тройнікова О.М., Таран-Лала О.М. [7; 8; 10; 13]. Водночас, здійснений аналіз наукових джерел свідчить, що найменш вивченими залишаються методологічні аспекти дослідження розвитку СЕС в умовах глобалізації.

Постановка завдання. Мета статті полягає у пошуку шляхів вдосконалення методології наукових досліджень соціально-економічних систем в умовах глобалізації. Для досягнення поставленої мети нами визначено такі завдання:

- розкрити сутність СЕС, їх характеристики, складові елементи, узагальнити класифікацію СЕС;
- керуючись методологічними принципами визначити особливості і тенденції розвитку СЕС під впливом глобальних факторів;
- обґрунтувати вибір методологічних підходів, методів та інструментів, що дозволять адекватно досліджувати розвиток СЕС під впливом глобальних викликів, визначити перспективи подальшого розвитку методології наукових досліджень СЕС на тлі глобалізації.

Виклад основного матеріалу. Теоретичний аналіз свідчить, що в літературі досить по-різному трактують сутність соціально-економічних систем, що пояснюємо різними завданнями наукових пошуків. В контексті нашого напрямку дослідження найбільш доцільним видається підхід Левицького В., який запропонував трактувати СЕС як «сукупність ресурсів і економічних суб'єктів, що утворюють єдине ціле (соціально-економічну структуру), взаємопов'язаних і взаємодіючих між собою в сфері виробництва і споживання, обміну і розподілу» [8].

Розвиваючи наукову думку, пропонуємо визначити *соціально-економічну систему* (СЕС) як це складну, динамічну та цілісну сукупність взаємопов'язаних економічних, соціальних, політичних, культурних та інших елементів, що функціонують разом для досягнення певних цілей.

Виходячи з такого визначення, можна констатувати, що соціально-економічна система охоплює різні підсистеми, зокрема:

- економічну підсистему (виробництво, розподіл, споживання ресурсів);
- соціальну підсистему (соціальні інститути, норми, рівень життя, освіту, охорону здоров'я);
- механізми взаємодії між цими компонентами (політика, законодавство, ринкові інструменти).

Основними елементами соціально-економічних систем є:

- економічні елементи: виробництво, розподіл, обмін та споживання товарів і послуг;
- соціальні елементи: люди, соціальні групи, соціальні інститути (державна, право, освіта, культура);
- політичні елементи: влада, політичні партії, політичні відносини;
- культурні елементи: цінності, норми, традиції, звичаї.

Серед багатьох характеристик соціально-економічних систем виокремлюємо як ключові передусім такі:

- цілісність (СЕС є єдиним цілим, де всі елементи взаємодіють між собою та впливають один на одного);
- ієрархічність (СЕС можуть включати в себе підсистеми нижчого рівня (наприклад, підприємство є підсистемою національної економіки);
- динамічність (СЕС постійно змінюються та розвиваються під впливом різних факторів);
- адаптивність (СЕС здатні пристосовуватися до змін у зовнішньому середовищі).

Отже, існує велика сукупність СЕС з множиною складових елементів, які впливають один на одного, взаємодіють і підпадають під вплив глобальних чинників.

Важливим етапом дослідження є *побудова класифікації соціально-економічних систем* (СЕС), оскільки вона надає досліднику ряд переваг та можливостей для глибшого розуміння та аналізу складних соціально-економічних явищ. Йдеться про такі переваги та можливості у проведенні дослідження завдяки класифікації СЕС:

- систематизація та організація знань (класифікація дозволяє систематизувати різноманітні СЕС, виділити їх спільні риси та відмінності, встановити певні закономірності та зв'язки між ними, отже, створює чітку структуру для подальшого дослідження та аналізу);

- ідентифікація типів та моделей СЕС (класифікація допомагає ідентифікувати різні типи та моделі СЕС, кожна з яких має свої унікальні характеристики та закономірності розвитку; це дозволяє досліднику зосередитися на вивченні конкретних типів СЕС, які його цікавлять, та отримати більш глибокі та спеціалізовані знання);

- виявлення тенденцій та закономірностей (порівнюючи різні типи СЕС, дослідник може виявити певні тенденції та закономірності їх розвитку, встановити причинно-наслідкові зв'язки між різними факторами та явищами, це дозволяє прогнозувати майбутні зміни та розробляти ефективні стратегії управління);

- розробка аналітичних інструментів (класифікація є основою для вибору або розробки аналітичних інструментів, таких як моделі, індикатори, критерії оцінки та ін., ці інструменти дозволяють досліднику проводити більш глибокий та кількісний аналіз СЕС, виявляти їх сильні та слабкі сторони, оцінювати ефективність різних стратегій розвитку);

- порівняльний аналіз (класифікація створює основу для здійснення порівняльного аналізу різних СЕС, що дозволяє виявити їх спільні риси та відмінності, встановити фактори успіху та невдачі; порівняльний аналіз є важливим інструментом для навчання на кращому досвіді та адаптації успішних моделей до конкретних умов);

- управління та прогнозування (класифікація є необхідною умовою для ефективного управління розвитком СЕС, розуміння типів та моделей СЕС, їх характеристик та закономірностей розвитку дозволяє розробляти обґрунтовані стратегії та програми, спрямовані на досягнення поставлених цілей);

- комунікація та обмін знаннями (класифікація створює підґрунтя для «спільної мови» дослідників, що дозволяє їм ефективно комунікувати, обмінюватися знаннями та результатами досліджень проблем розвитку СЕС).

У наукових джерелах існують різні підходи до побудови класифікацій соціально-економічних систем в залежності від цілей дослідження [2, с. 37-50]. Критерії або класифікаційні ознаки можуть бути різними. Можна досліджувати СЕС на різних економічних рівнях, в межах різних форм власності та способів організації господарської діяльності, виокремлювати групи СЕС для наукового аналізу в залежності від типу суспільства, рівня розвитку тощо. Наше узагальнене бачення класифікації СЕС пропонуємо у таблиці 1.

Таблиця 1 – Узагальнена класифікація соціально-економічних систем

Критерій класифікації	Види соціально-економічних систем	Характеристика соціально-економічних систем
1	2	3
За масштабом та рівнем організації	Мікрорівень та індивідуальний рівень	Окреме підприємство, сім'я, індивід
	Мезорівень	Галузь економіки, регіон, муніципальне утворення
	Макрорівень	Національна економіка, країна
	Мегарівень	Світова економіка, глобальна система

1	2	3
За формою власності та способом організації господарської діяльності	Традиційна економіка	Базується на традиціях та звичаях, характеризується низьким рівнем розвитку продуктивних сил та технологій
	Командна економіка	Характеризується централізованим плануванням та розподілом ресурсів, державною власністю на засоби виробництва
	Ринкова економіка	Базується на приватній власності, конкуренції та вільному ціноутворенні
	Змішана економіка	Поєднує елементи ринкової та командної економіки, передбачає участь держави в регулюванні економіки
За рівнем розвитку	Аграрні	Переважає сільське господарство, низький рівень розвитку промисловості
	Індустріальні	Розвинена промисловість, переважає машинне виробництво
	Постіндустріальні	Переважає сфера послуг, розвиток інформаційних технологій
За типом суспільства	Первіснообщинне	Відсутність приватної власності, колективне господарювання
	Рабовласницьке	Існування рабовласництва, експлуатація рабів
	Феодальне	Існування феодальної залежності селян від землевласників
	Капіталістичне	Переважання приватної власності, ринкова економіка
	Соціалістичне	Суспільна власність на засоби виробництва, планова економіка

Джерело: побудовано авторами на основі узагальнення джерел [1;2; 4; 5; 7; 8; 10; 13]

Зауважимо, що запропонована у таблиці 1 класифікація соціально-економічних систем має узагальнюючий характер, це один із можливих варіантів класифікацій, який можна розширювати, поглиблювати в залежності від завдань та методології дослідження.

Дослідження розвитку соціально-економічних систем (далі - СЕС) в умовах глобалізації повинні будуватися на основі комплексу методологічних принципів, які забезпечують наукову обґрунтованість та об'єктивність аналізу. Основними серед них вважаємо такі принципи: системності, динамічності, багатофакторності, порівняльного аналізу, об'єктивності, комплексності. Їх зміст розкрито у таблиці 2.

Таблиця 2 – Методологічні принципи дослідження розвитку соціально-економічних систем (СЕС) в умовах глобалізації

Методологічні принципи	Специфіка змісту принципу та його застосування
1	2
Принцип системності	<ul style="list-style-type: none"> СЕС розглядається як цілісна система взаємопов'язаних елементів (економічних, соціальних, політичних, культурних, технологічних тощо). Дослідження має враховувати не тільки окремі компоненти СЕС, але й їх взаємодію, вплив один на одного та на систему в цілому. Важливо аналізувати як внутрішні, так і зовнішні фактори, що впливають на розвиток СЕС.

1	• 2
Принцип динамічності	<ul style="list-style-type: none"> • Розвиток СЕС розглядається як безперервний процес змін, що зумовлений різноманітними факторами. • Дослідження має враховувати історичний контекст розвитку СЕС, тенденції та закономірності змін. • Важливо аналізувати не тільки сучасний стан СЕС, але й прогнозувати її майбутній розвиток.
Принцип багатфакторності	<ul style="list-style-type: none"> • Розвиток СЕС обумовлений впливом комплексу факторів, включаючи економічні, соціальні, політичні, культурні, технологічні, екологічні тощо. • Дослідження має враховувати всі значущі фактори та їх взаємозв'язок. • Важливо визначити найбільш впливові фактори та їх роль у розвитку СЕС.
Принцип порівняльного аналізу	<ul style="list-style-type: none"> • Розвиток СЕС різних країн та регіонів має свої особливості, що зумовлено різними історичними, географічними, соціально-економічними та іншими факторами. • Дослідження передбачає порівняльний аналіз розвитку різних СЕС для виявлення спільних рис та відмінностей. • Порівняльний аналіз дозволяє виявити найбільш ефективні моделі та стратегії розвитку СЕС в умовах глобалізації.
Принцип об'єктивності	<ul style="list-style-type: none"> • Дослідження має базуватися на об'єктивних даних та фактах, а не на суб'єктивних оцінках та судженнях. • Важливо використовувати наукові методи дослідження та забезпечувати достовірність отриманих результатів. • Дослідник повинен бути незалежним від політичних, економічних та інших впливів.
Принцип комплексності	<ul style="list-style-type: none"> • Дослідження розвитку СЕС в умовах глобалізації має охоплювати всі аспекти їх функціонування, включаючи економічний, соціальний, політичний, культурний, технологічний тощо. • Важливо враховувати взаємозв'язок між різними аспектами розвитку СЕС та їх вплив на систему в цілому. • Комплексний підхід дозволяє отримати найбільш повне та об'єктивне уявлення про розвиток СЕС в умовах глобалізації.

Джерело: побудовано авторами на основі розвитку наукової думки за джерелами [1;2; 4; 5; 7; 8; 10; 13]

Дотримання цих принципів (табл. 2) вважаємо необхідною умовою для проведення якісного та ефективного дослідження розвитку соціально-економічних систем в умовах глобалізації.

Розвиток соціально-економічних систем сьогодні відбувається під впливом глобальних факторів. На основі узагальнення наукової думки [3; 4; 6; 11], пропонуємо до основних глобальних чинників, які впливають на функціонування СЕС, віднести: технологічний прогрес, фактори економічні, політичні, соціальні, культурні, екологічні. Стисло розкриємо прояв їх глобального впливу:

1. Технологічний прогрес:

- інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), цифровізація трудової діяльності (розвиток та поширення ІКТ стало одним з найпотужніших факторів глобалізації, оскільки інтернет, мобільний зв'язок, соціальні мережі та інші технології сприяють миттєвому обміну інформацією, полегшують міжнародну комунікацію та сприяють розвитку транснаціональних зв'язків, цифровізації робочих місць);

- автоматизація та роботизація (впровадження автоматизованих систем та роботів у виробництво призводить до підвищення продуктивності праці, але також може викликати скорочення робочих місць та посилення соціальної нерівності);

- транспортні технології (розвиток транспортних технологій, таких як авіація, морські перевезення та швидкісні залізниці, сприяє здешевленню та прискоренню міжнародної торгівлі та міграції населення).

2. Економічні фактори:

- міжнародна торгівля (лібералізація міжнародної торгівлі, зниження тарифів та скасування торговельних бар'єрів сприяють розширенню міжнародного обміну товарами та послугами, що призводить до посилення конкуренції та інтеграції національних економік);

- міграція капіталу (вільний рух капіталу між країнами сприяє залученню іноземних інвестицій, розвитку виробництва та інфраструктури, але також може призводити до фінансової нестабільності та залежності від зовнішніх джерел фінансування);

- діяльність транснаціональних корпорацій (ТНК) (ТНК відіграють важливу роль у глобальній економіці, вони здійснюють значні інвестиції, створюють робочі місця, сприяють поширенню технологій, але також можуть зловживати своїм становищем та впливати на політику окремих країн).

3. Політичні фактори:

- міжнародні організації (діяльність міжнародних організацій, таких як ООН, Світовий банк, Міжнародний валютний фонд та ін., сприяє координації міжнародної політики, вирішенню глобальних проблем та розвитку міжнародного співробітництва);

- регіональна інтеграція (утворення регіональних економічних блоків, таких як Європейський Союз, АСЕАН та ін., сприяє поглибленню інтеграції між країнами-учасницями та посиленню їх конкурентоспроможності на світовому ринку);

- глобальне управління (розвиток глобального управління, спрямований на вирішення глобальних проблем, таких як зміна клімату, боротьба з тероризмом та поширенням зброї, потребує узгодження інтересів різних країн та міжнародного співробітництва).

4. Соціальні та культурні фактори:

- міграція населення (міграція населення з країн, що розвиваються, до розвинених країн може призводити до культурного збагачення та обміну, але також може викликати соціальну напругу та конфлікти);

- поширення культурних цінностей (глобалізація сприяє поширенню культурних цінностей, таких як демократія, права людини та свобода слова, але також може викликати культурну уніфікацію та втрату національної ідентичності);

- розвиток громадянського суспільства (глобалізація сприяє розвитку громадянського суспільства, активізації громадських організацій та посиленню їх впливу на політику та економіку).

5. Екологічні фактори:

- зміна клімату (глобальне потепління та інші екологічні проблеми, такі як забруднення навколишнього середовища та втрата біорізноманіття, потребують міжнародного співробітництва та координації спільних зусиль для їх вирішення);

- використання природних ресурсів (глобалізація сприяє інтенсивному використанню природних ресурсів, що може призводити до їх виснаження та екологічної катастрофи);

- сталий розвиток (у зв'язку з посиленням екологічних проблем, глобалізація актуалізує питання сталого розвитку, який передбачає збалансоване економічне зростання, соціальну справедливість та захист навколишнього середовища).

Вплив цих факторів на розвиток соціально-економічних систем є складним та багатограним. Вони можуть створювати як нові можливості для розвитку, так і серйозні виклики, що потребують адекватного реагування.

Розглянемо детальніше особливості, основні тенденції та суперечності цього розвитку під впливом факторів глобалізації.

Передусім, відзначимо, що під впливом глобальних факторів відбувається посилення взаємозалежності та інтеграції соціально-економічних систем. Глобалізація

призводить до посилення взаємозв'язку між країнами та регіонами світу, що проявляється у розширенні міжнародної торгівлі, міграції капіталів та робочої сили, поширенні інформаційних технологій та культурному обміні.

Друга особливість – це посилення конкуренції між виробниками товарів та послуг на світовому ринку, що змушує підприємства постійно підвищувати ефективність своєї діяльності та шукати нові конкурентні переваги. В цих умовах відбувається прискорення технологічного розвитку, пошук можливостей впровадження інновацій. Отже, глобалізація сприяє швидкому поширенню новітніх технологій на тлі загострення конкуренції, що призводить до підвищення продуктивності праці, активізації інноваційної активності економічного зростання.

Наступна особливість розвитку соціально-економічних систем під впливом глобальних факторів – це якісні зміни в характері праці та зайнятості населення різних країн. Зростає попит на кваліфікованих працівників, здатних працювати з сучасними технологіями та адаптуватися до змін, зокрема цифровізації трудових процесів.

Вплив транснаціональних корпорацій (ТНК), у свою чергу, призводить до значного інвестування у розвиток нових виробництв в різних країнах, до створення нових робочих місць, поширення нових технологій.

В результаті впливів глобалізації простежуються такі ключові тенденції у розвитку соціально-економічних систем:

- формування глобальної економіки (глобалізація призводить до формування єдиного світового економічного простору, де товари, послуги, капітали та інформація вільно переміщуються між країнами);
- регіональна інтеграція (паралельно з глобалізацією відбувається процес регіональної інтеграції, тобто країни об'єднуються в регіональні економічні блоки, такі як Європейський Союз, АСЕАН тощо);
- цифрова трансформація (глобалізація сприяє швидкому розвитку та поширенню цифрових технологій, що призводить до цифрової трансформації економіки та суспільства);
- актуалізація цілей і завдань сталого розвитку (у зв'язку з посиленням екологічних проблем, глобалізація актуалізує питання сталого розвитку, який передбачає збалансоване економічне зростання, соціальну справедливість та захист навколишнього середовища);
- зміни у соціальній структурі (глобалізація призводить до змін у соціальній структурі суспільства, зростає роль середнього класу, з'являються нові соціальні групи, пов'язані з цифровими технологіями та глобальною економікою).

Одночасно під впливом глобальних факторів в різних країнах світу спостерігаються суперечності у розвитку СЕС, зокрема відбувається:

- посилення нерівності (пояснення бачимо в тому, що глобалізація може призводити до посилення нерівності між багатими та бідними країнами, а також між різними соціальними групами всередині країн);
- втрата робочих місць (автоматизація та роботизація, які є наслідком глобалізації, можуть призводити до втрати робочих місць у традиційних галузях промисловості);
- загострення екологічних проблем (в разі відсутності дієвого міжнародного контролю глобалізація може посилювати екологічні проблеми, такі як забруднення навколишнього середовища, зміна клімату та втрата біорізноманіття);
- культурна уніфікація (глобалізація може призводити до культурної уніфікації та втрати національної ідентичності);
- політична нестабільність (глобалізація може посилювати політичну нестабільність та соціальну напругу у зв'язку з посиленням конкуренції та нерівністю).

Розуміння особливостей, основних тенденцій та суперечностей розвитку СЕС під впливом глобальних факторів є надзвичайно важливим для вдосконалення методології досліджень в цьому напрямі, що має розглядатися в якості важливої умови подальшої розробки ефективних стратегій адаптації до нових умов та забезпечення сталого розвитку суспільства.

Методологія дослідження розвитку соціально-економічних систем (СЕС) в умовах глобалізації має на меті забезпечити науково обґрунтований та комплексний аналіз трансформацій СЕС під впливом глобальних факторів. Для досягнення цієї мети методологія повинна вирішувати низку завдань:

- по-перше, *обґрунтування методологічних підходів* до проведення дослідження (йдеться про застосування таких наукових підходів, як системний, діалектичний, історичний, проведення порівняльного аналізу, багатфакторного аналізу);

- по-друге, *забезпечення вибору та адаптації методів дослідження* (зокрема йдеться про статистичний аналіз на основі використання статистичних даних для виявлення тенденцій, закономірностей та залежностей у розвитку СЕС; економічне моделювання (побудова математичних моделей для прогнозування розвитку СЕС та оцінки впливу різних факторів); соціологічні дослідження (проведення опитувань, інтерв'ю, фокус-груп для вивчення думки та поведінки різних соціальних груп щодо глобалізації та її впливу на СЕС); залучення експертів для оцінки ситуації, прогнозування розвитку подій та розробки рекомендацій; запровадження кейс-стаді (детальне вивчення конкретних прикладів розвитку СЕС в умовах глобалізації для виявлення успішних стратегій та помилок);

- по-третє, *вибір, розробка та застосування методичних інструментів* (системи показників та індикаторів: методи аналізу даних; інформаційні технології; методи прогнозування тощо).

Вважаємо, що вирішення цих завдань дозволить в перспективі створити ефективну методологію дослідження розвитку СЕС в умовах глобалізації, яка забезпечить отримання достовірних та обґрунтованих результатів, що можуть бути використані для прийняття ефективних управлінських рішень та забезпечення сталого розвитку суспільства. Пропозиції щодо напрямів вдосконалення зазначеної методології викладено у таблиці 3.

Таблиця 3 – Напрями вдосконалення методології наукових досліджень розвитку соціально-економічних систем в умовах глобалізації

Напрямок	Характеристика	Методи та інструменти	Очікувані результати
1	2	3	4
Посилення системного підходу	Комплексний аналіз взаємозв'язку елементів СЕС; дослідження інтеграційних процесів; вивчення синергетичного ефекту.	Комплексні моделі, системний аналіз, мережевий аналіз, когнітивне моделювання.	Цілісне бачення розвитку СЕС, виявлення ключових факторів та механізмів трансформації.
Розвиток еволюційного підходу	Дослідження розвитку СЕС як історичного процесу; використання методів еволюційного моделювання; аналіз механізмів самоорганізації та адаптації.	Еволюційне моделювання, історичний аналіз, генетичні алгоритми, синергетичні моделі.	Розуміння закономірностей та етапів розвитку СЕС, прогнозування майбутніх змін.

1	2	3	4
Застосування міждисциплінарного підходу	Інтеграція знань та методів різних наук; розробка міждисциплінарних моделей та інструментів аналізу; створення міждисциплінарних дослідницьких груп.	Міждисциплінарні моделі, інтегровані методи аналізу, експертні оцінки, кейс-стаді.	Комплексний та багатогранний аналіз розвитку СЕС, врахування різних аспектів та факторів.
Використання сучасних інформаційних технологій	Застосування Big Data, машинного навчання, штучного інтелекту; розробка інтелектуальних систем підтримки прийняття рішень; візуалізація даних та моделювання сценаріїв.	Big Data, машинне навчання, штучний інтелект, бази даних, геоінформаційні системи, програмне забезпечення для моделювання.	Підвищення ефективності збору, обробки та аналізу даних, отримання більш точних та обґрунтованих результатів.
Розвиток методів прогнозування	Розробка та застосування більш точних методів прогнозування; використання методів сценарного планування; поєднання кількісних та якісних методів.	Методи прогнозування, сценарне планування, експертні оцінки, математичне моделювання.	Підвищення точності та надійності прогнозів, розробка ефективних стратегій адаптації до майбутніх змін.
Посилення уваги до соціальних та гуманітарних аспектів	Дослідження впливу глобалізації на соціальну структуру, рівень життя, цінності, культуру; розробка методів оцінки соціальних наслідків; врахування інтересів різних соціальних груп.	Соціологічні дослідження, опитування, інтерв'ю, фокус-групи, методи соціального моделювання.	Розуміння соціальних та гуманітарних наслідків глобалізації, розробка заходів щодо їх мінімізації.
Розвиток етичних засад дослідження	Дотримання принципів етики дослідження; забезпечення об'єктивності та незалежності досліджень; врахування соціальної відповідальності науковців.	Етичні кодекси, принципи академічної доброчесності, незалежна експертиза.	Забезпечення об'єктивності, достовірності та соціальної відповідальності наукових досліджень.

Джерело: авторська розробка

Слід зауважити, що вдосконалення методології наукових досліджень соціально-економічних систем в умовах глобалізації є критично важливим для адекватного розуміння та ефективного управління складними процесами, що відбуваються у сучасному світі. Стратегічно важливим це є для України, адже успішна інтеграція у світовий економічний простір та підвищення конкурентоспроможності є запорукою сталого розвитку та національної безпеки. В умовах війни та євроінтеграції країна потребує прийнятних інструментів для аналізу соціально-економічних процесів, враховуючи як внутрішні реформи, так і зовнішні виклики, зокрема вплив санкцій, міграційні потоки та відновлення економіки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, дослідження показало, що соціально-економічну систему (СЕС) слід розуміти як складну, динамічну та цілісну сукупність взаємопов'язаних економічних, соціальних, політичних, культурних та інших елементів, що функціонують разом для досягнення певних цілей. Розкрито сутність, класифікацію, особливості, основні тенденції та суперечності розвитку СЕС під впливом глобалізації, такі як посилення взаємозалежності та інтеграції, зростання конкуренції, прискорення технологічного розвитку, зміна характеру праці, посилення нерівності, екологічні проблеми тощо. Обґрунтовано, що

розвиток соціально-економічних систем відбувається сьогодні під впливом сукупності глобальних чинників, до яких віднесено: технологічний прогрес, фактори економічні, політичні, соціальні, культурні, екологічні.

Методологія дослідження розвитку соціально-економічних систем має забезпечити науково обґрунтований та комплексний аналіз трансформацій СЕС під впливом глобальних факторів для подальшої розробки ефективних стратегій. Обґрунтовано вибір методологічних підходів, принципів та інструментів, зокрема методів дослідження, включаючи статистичний аналіз, економічне моделювання, соціологічні дослідження, експертні оцінки та кейс-методи. Визначено напрями вдосконалення методології наукових досліджень СЕС в умовах глобалізації, такі як посилення системного та еволюційного підходів, застосування міждисциплінарного підходу, використання сучасних інформаційних технологій, розвиток методів прогнозування, посилення уваги до соціальних та гуманітарних аспектів, розвиток етичних засад дослідження.

Глобалізація, як багатогранний та динамічний процес, створює нові виклики та можливості для розвитку СЕС і тому можна очікувати, що всі трансформації вимагатимуть уважного вивчення, що, у свою чергу, і надалі вимагатиме постійного вдосконалення методологічного інструментарію досліджень.

Для подальших досліджень вважаємо перспективним напрямом розробку інтегрованої методології на основі поєднання різних підходів дослідження (системного, еволюційного, міждисциплінарного), а також деталізацію факторів глобального впливу для вивчення наслідків конкретного впливу (технологічного, економічного, соціального, політичного) для різних типів соціально-економічних систем, що дозволить здійснювати більш поглиблені дослідження їх розвитку.

Список літератури

1. Актуальні проблеми та напрями розвитку потенціалу соціально-економічних систем в умовах конкуренції: монографія / За заг. ред. Л. Калініченко. Харків: «В справі». 2017. 275 с.
2. Бурмака М.М. Класифікація типів розвитку соціально-економічних систем. *Економіка транспортного комплексу*. 2014. № 23. С. 37–50.
3. Геєць В.М. Феномен нестабільності – виклик економічному розвитку: монографія. К.: Академперіодика. 2020. 456 с.
4. Глобалізація та регіоналізація як вектори розвитку міжнародних економічних відносин : колективна монографія / кол. авт.; за ред. О.А. Довгаль, Н.А. Казакової. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2018. 540 с.
5. Гончарук-Чолач Т.В. Соціокультурні та політичні пріоритети української нації в умовах глобалізації: монографія / Т.В. Гончарук-Чолач та ін.; за ред. О. М. Рудакевича. Тернопіль: ЗУНУ, 2021. 338 с.
6. Колобердянко І.І. Вплив глобалізаційних чинників на трансформаційні процеси економіки України. *Галицький економічний вісник*. ТНТУ. 2018. Т. 54. № 1. С. 5–11.
7. Кононова І.В. Регіональна соціально-економічна система як категорія економічних досліджень. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/5821/1/8.pdf> (дата звернення: 25.11.2024).
8. Левицький В. Розвиток соціально-економічних систем в сучасних умовах. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/34943/2/FMZKPNES_2021_Levytskyi_V-The_development_of_the_22-24.pdf (дата звернення: 26.11.2024).
9. Насипайко Д.С., Подплетній В.В., Решетов В.О. Міжнародні стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації. *Академічні візії*. 2023. Вип. 22. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/575> (дата звернення: 20.11.2024).
10. Таран-Лала О.М. Функціонування соціально-економічних систем: теорія та практика: монографія. Полтава: ПУЕТ, 2016. 332 с.
11. Ткач Д., Білокур Г. Вплив глобалізації на розвиток міжнародних соціально-економічних процесів. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2022. №4 (68). С.28-35. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.11-38>.
12. Трансформація соціально-економічних систем в умовах викликів глобального сталого розвитку: монографія / за заг. ред. Т.В. Орехової. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2021.448 с.

13. Тройнікова О.М. Функціонування соціально-економічних систем у сучасних умовах. *Гроші, фінанси і кредит*. 2021. Вип. 51. С. 279-282. DOI:: <https://doi.org/10.32843/infrastruct51-45>.
14. World Development Report 2024: The middle-income trap. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2024> (дата звернення: 27.11.2024).

References

1. Kalinichenko, L. (Ed.). (2017). Current issues and directions for developing the potential of socio-economic systems in a competitive environment. Kharkiv: V spravi. [in Ukrainian].
2. Burmaka, M.M. (2014) Classification of types of socio-economic system development. *Ekonomika transportnoho kompleksu*, (23), 37–50. [in Ukrainian].
3. Heiets, V.M. (2020). The phenomenon of instability – a challenge to economic development. Kyiv: Akadempriodyka [in Ukrainian].
4. Dovhal, O.A., & Kazakova, N.A. (Eds.). (2018). Globalization and regionalization as vectors of international economic relations development. Kharkiv: KhNU imeni V.N. Karazina [in Ukrainian].
5. Honcharuk-Cholach, T.V., & Rudakevych, O.M. (Eds.). (2021). Socio-cultural and political priorities of the Ukrainian nation in the context of globalization. Ternopil: ZUNU. [in Ukrainian].
6. Koloberdianko, I.I. (2018). The impact of globalization factors on the transformation processes of Ukraine's economy. *Halyskyi ekonomichnyi visnyk*, 54(1), 5–11. [in Ukrainian].
7. Kononova, I.V. (n.d.) Regional socio-economic system as a category of economic research. <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/5821/1/8.pdf> [in Ukrainian].
8. Levytskyi, V. (n.d.) Development of socio-economic systems in modern conditions. https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/34943/2/FMZKPNES_2021_Levytskyi_V-the_development_of_the_22-24.pdf [in Ukrainian].
9. Nasypaiko, D.S., Podpletnii, V.V., & Reshetov, V.O. (2023). International economic development strategies in the context of globalization. *Akademichni vizii*, (22). <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/575> [in Ukrainian].
10. Taran-Lala, O.M. (2016). Functioning of socio-economic systems: Theory and practice. Poltava: PUET. [in Ukrainian].
11. Tkach, D., & Bilokur, H. (2022). The impact of globalization on the development of international socio-economic processes. *Vcheni zapysky Universytetu «KROK»*, (4) 68, 28–35. [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32782/dees.11-38>
12. Orekhova, T.V. (Ed.). (2021). Transformation of socio-economic systems under the challenges of global sustainable development. Vinnytsia: Nilan-LTD [in Ukrainian].
13. Troinykova, O.M. (2021). Functioning of socio-economic systems in modern conditions. *Hroshi, finansy i kredyt*, (51), 279–282. [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32843/infrastruct51-45>
14. World Bank. (2024). *World Development Report 2024: The middle-income trap*. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2024> [in English].

Maryna Semykina, Professor, Doctor of Economics

Bohdan Dmytryshyn, Associated Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences)

Central Ukrainian National Technical University, Kropyvnytskyi, Ukraine

Methodological Aspects of Scientific Research of the Development of Socio-Economic Systems in the Context of Globalization

This article explores ways to improve the research methodology for studying socio-economic systems in the context of globalization. A socio-economic system (SES) is defined as a complex, dynamic, and integrated set of interconnected economic, social, political, cultural, and other elements that function together to achieve specific goals.

The essence, classification, characteristics, main trends, and contradictions in the development of socio-economic systems under the influence of globalization are examined. It is argued that changes and development within SES are driven by technological, economic, political, social, cultural, and environmental factors. The research methodology is determined to provide a comprehensive analysis of SES transformations to facilitate the development of effective strategies. The selection of methodological approaches, principles, and tools, including specific research methods such as statistical analysis, economic modeling, sociological research, expert assessments, and case studies, is justified. Directions for improving the research methodology of SES in the context of globalization are proposed, including strengthening systemic and evolutionary approaches, adopting an interdisciplinary approach, utilizing modern information technologies, developing forecasting methods, emphasizing social and humanitarian aspects, and developing ethical research principles.

It is concluded that globalization presents both new challenges and opportunities for the development and further transformation of SES. This necessitates the continuous improvement of research methodologies and

tools. The development of an integrated methodology based on the combination of systemic, evolutionary, and interdisciplinary research approaches, along with a detailed study of the consequences of specific global impacts on different types of SES, is identified as a promising direction.

methodology, scientific research, socio-economic systems, global impact, tools.

Одержано (Received) 30.11.2024

Прорецензовано (Reviewed) 18.12.2024
Прийнято до друку (Approved) 23.12.2024